

O'ZBEK TILIDA FRAZELOGIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI

Maxmudova Fayyoza Bahodir qizi

ALFRAGANUS universiteti

2- bosqich magistratura talabasi

Annotatsiya: O'zbek tilida frazeologizmlar — bu tilning boyligini, madaniyatini va xalqning dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim unsurlardir. Frazeologizm so'zining o'zi "frazeo" — ibora, "logiya" — o'rganish degan ma'noni anglatadi. Shunday qilib, frazeologizm — bu bir yoki bir nechta so'zlardan iborat bo'lib, o'z ichida ma'lum bir ma'noni ifodalovchi iboradir. O'zbek tilida frazeologizmlar ko'plab turli shakllarda uchraydi va ularning har biri o'ziga xos ma'no va hissiyotlarni ifodalaydi.

Kalit soʻzlar: oʻzbek tili, frazeologizmlar, madaniyat, soʻz, maʼno, til, madaniy kontekst l, lingvokulturologiya.

Аннотация: Фразеологизмы в узбекском языке являются важными элементами, отражающими богатство языка, культуры и мировоззрения народа. Само слово фразеологизм означает «фразео» — словосочетание, «логия» — учение. Таким образом, фразеология – это словосочетание, состоящее из одного или нескольких слов и выражающее само по себе определенное значение. В узбекском языке фразеологизмы встречаются в самых разных формах, и каждая из них выражает свой смысл и эмоции.

Ключевые слова: узбекский язык, фразеология, культура, слово, значение, язык, культурный контекст, лингвокультурология.

Abstract: Phraseologisms in the Uzbek language are important elements that reflect the richness of the language, culture and worldview of the people. The word phraseologism itself means "frazeo" - phrase, "logia" - study. Thus, a phraseology is a phrase that consists of one or more words and expresses a certain meaning in itself. In the Uzbek language, phraseologisms are found in many different forms, and each of them expresses its own meaning and emotions.

Key words: Uzbek language, phraseology, culture, word, meaning, language, cultural context, linguoculturology.

Frazeologizmlar xalqning madaniyati, urf-odatlarini, tarixiy tajribalari va dunyoqarashini aks ettiradi. Ular xalq og'zaki ijodining ajralmas qismi bo'lib, ko'plab ijtimoiy va madaniy kontekstlarda ishlatiladi. Masalan, "ko'z ochib yumguncha" iborasi tezlikni ifodalaydi va bu frazeologizmda vaqtning qisqa ekanligi haqida ma'lumot beriladi. Bunday frazeologizmlar xalqning hayotiy tajribasini, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiradi. Lingvokulturologiya — bu til va madaniyat o'rtasidagi

o'zaro bog'liqlikni o'rganadigan fan. U frazeologizmlarni tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilidagi frazeologizmlar ko'plab madaniy qatlamlarni o'z ichiga oladi. Ular orasida xalq og'zaki ijodi, adabiyot, san'at va boshqa madaniy elementlar mavjud. Masalan, "yurakdan yurakka yo'l bor" iborasi insonlar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalaydi va bu frazeologizm samimiylilik va mehr-muhabbatning ahamiyati ko'rsatilgan.

Mashhur tatar tilshunosi G.X.Axunzyanov "frazologiya" termini ko'p ma'noli bo'lgani uchun unchalik ma'qul emas, uni "idiomatika" yoki "idiomalogiya" terminlari bilan almashtirish zarur, deb hisoblaydi. Olimning fikricha, "leksikologiya va idiomatikaning o'zaro aloqasi shunda ko'rinadiki, so'z, ya'ni leksik birlik tilning leksik sistemasi elementi va leksikologiya sohasining o'rganish obyekti sanaladi, idioma esa o'sha tilning idiomatik sistemasi tarkibiga kiradi hamda u idiomatika yoki idiomalogiya (idiomashunoslik) sohasining o'rganish obyektidir." Umuman olganda, G.X.Axunzyanov tadqiqotlarida "idioma" tushunchasini nihoyatda keng ma'no ifodalaydi. Uning "Idiomalar" nomli asari keng ko'lamli xarakteri, mazmunining chuqurligi bilan frazeologiya sohasi uchun ahamiyatlidir.[4]

O'zbek tilidagi frazeologizmlarning lingvokulturologik tadqiqi ularning madaniy kontekstini o'rganishga qaratilgan. Har bir frazeologizm o'zining tarixiy va madaniy kelib chiqishi bilan bog'liq. Masalan, "toshga suyanmoq" iborasi o'zbek xalqining kuchli va mustahkam bo'lishini ifodalaydi. Bu frazeologizm toshning mustahkamligi va suyanishning ahamiyati ko'rsatilgan. Bunday frazeologizmlar xalqning qadriyatlarini va urf-odatlarini aks ettiradi. Frazeologizmlar ko'plab ijtimoiy va madaniy kontekstlarda ishlatiladi. Ular xalqning dunyoqarashi, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiradi. Masalan, "beshikda o'sgan bola" iborasi tarbiya va o'sish jarayonini ifodalaydi. Bu frazeologizm tarbiyaning ahamiyati va bola o'sishi uchun muhitning roli ko'rsatilgan. Bunday frazeologizmlar tarbiya va ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lib, yosh avlodni shakllantirishda yordam beradi. O'zbek tilidagi frazeologizmlarning lingvokulturologik tadqiqi ularning madaniy kontekstini o'rganishga qaratilgan. Har bir frazeologizm o'zining tarixiy va madaniy kelib chiqishi bilan bog'liq. Masalan, "suvdan quruq chiqmoq" iborasi qiyinchiliklardan qochish yoki muammolardan qutulish ma'nosini anglatadi. Bu frazeologizm suvning qiyinchiliklarni ifodalashi va quruqlikning xavfsizligini ko'rsatishi muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilidagi frazeologizmlar ko'plab madaniy qatlamlarni o'z ichiga oladi. Ular orasida xalq og'zaki ijodi, adabiyot, san'at va boshqa madaniy elementlar mavjud. Masalan, "qizil gul" frazeologizmi sevgi va go'zallikni ifodalaydi. Bu frazeologizm gulning rangining ahamiyati ko'rsatilgan va u sevgi, go'zallik va samimiylikni aks ettiradi.

Tilshunoslik fani taraqqiyotining hozirgi davrida frazeologik birliklarga xos bo'lgan muammolarni o'rganish hozirgi zamonda kun tartibidagi o'ta dolzarb

masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Til tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, frazeologiyaga bog'liq muammolar doimiy tarzda tilshunoslar diqqat markazida bo'lib kelgan. Frazeologizmlarni o'rganish tarixi ikki asrni o'z ichiga oladi. O'zbek tilshunosligida frazeologizmlarni sistemali ravishda o'rganish Sh.Rahmatullayev, Ya.Pinjasov, A.Shomaqsudov, M.Xusainov ishlarida boshlangan. "Ta'kidlash lozimki, ilmiy adabiyotlarda ushbu til birligi frazeologizm, frazeologik birlik kabi terminlar bilan ataladi, leksema, morfema terminlariga monand ravishda frazema deb atalishi ma'qul. Frazema lisoniy birlik sifatida miyaning til xotirasi qismida mavjud ramzga teng: frazemadan foydalanishda ana shu ramzdan nusxa olinadi.[1]

O'zbek tilidagi frazeologizmlar turli ijtimoiy kontekstlarda keng qo'llaniladi. Ular xalqning madaniyati, urf-odatlarini, hayotiy tajribalari va hissiyotlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Oila va tarbiya sohasida O'zbek frazeologizmlari oilaviy munosabatlar va tarbiya jarayonida ko'p ishlatiladi. Masalan, "ota-onaning nasihatini eshitmoq" iborasi ota-onaning maslahatlariga ahamiyat berishni ifodalaydi. Bu frazeologizm tarbiyaning ahamiyatini ko'rsatadi. Ijtimoiy munosabatlar kontekstida frazeologizmlar insonlar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalashda muhimdir. "Yurakdan yurakka yo'l bor" iborasi samimiy va yaqin munosabatlarni aks ettiradi. Bunday iboralar do'stlik, mehr-muhabbat va o'zaro hurmatni ifodalashda ishlatiladi. Mehnat va ish jarayonida ham O'zbek tilidagi frazeologizmlar keng qo'llaniladi. "Mehnatning mevasini ko'rmoq" iborasi mehnat natijasini ifodalaydi va ishga bo'lgan munosabatni ko'rsatadi. Bu frazeologizm ishda muvaffaqiyatga erishish uchun mehnat qilish zarurligini ta'kidlaydi. Madaniyat va san'at sohalarida frazeologizmlar ham keng qo'llaniladi. "San'at — bu qalbning ovozi" iborasi san'atning hissiy va ruhiy ahamiyatini ifodalaydi. Bunday frazeologizmlar san'at va madaniyatga bo'lgan munosabatni ko'rsatadi. Hayotiy tajribalar kontekstida O'zbek frazeologizmlari hayotiy tajribalarni ifodalashda muhimdir. "Toshga suyanmoq" iborasi kuchli va mustahkam bo'lishni anglatadi. Bu frazeologizm hayotdagi qiyinchiliklarga qarshi turish zarurligini ko'rsatadi. Siyosat va jamiyat sohalarida ham frazeologizmlar muhim ahamiyatga ega. "O'z yo'lidan bormoq" iborasi insonning o'z prinsiplariga sodiq qolishini ifodalaydi. Bunday frazeologizmlar siyosiy va ijtimoiy fikrlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Tadbirlar va bayramlar kontekstida O'zbek tilidagi frazeologizmlar turli tadbirlar va bayramlarda ham qo'llaniladi. "Bayramda birga bo'lish" iborasi birgalikda bayram nishonlashni ifodalaydi va bu frazeologizm ijtimoiy birlikni ko'rsatadi. Umuman olganda, O'zbek tilidagi frazeologizmlar ijtimoiy hayotning turli jabhalarida, shuningdek, xalqning madaniyati va urf-odatlarini aks ettirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular orqali insonlar o'z fikrlarini, hissiyotlarini va tajribalarini ifodalashda yordam oladilar.

Xulosa:

O'zbek tilidagi frazeologizmlarning lingvokulturologik tadqiqi xalqning madaniy merosini, urf-odatlarini va qadriyatlarini saqlash va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular nafaqat tilning boyligini, balki xalqning tarixiy va madaniy tajribasini ham aks ettiradi. Shuning uchun, frazeologizmlarni o'rganish va ularni saqlash har bir tilshunos va madaniyatshunosning vazifasi bo'lishi kerak. O'zbek tilidagi frazeologizmlar, shubhasiz, xalqimizning madaniyati va urf-odatlarini ifodalovchi muhim vositalardan biridir. Ular orqali biz xalqimizning tarixiy tajribasini, dunyoqarashini va qadriyatlarini o'rganishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, A. (2005). "O'zbek frazeologiyasi: nazariya va amaliyot". Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
2. Jumanov, B. (2010). "O'zbek tilidagi frazeologik birliklar va ularning madaniy ahamiyati". Tashkent: Fan va texnologiya.
3. Qodirov, A. (2012). "Frazeologizm va ularning lingvokulturologik jihatlari". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
4. Ахунзянов Г.Х. Идиомы (исследование на материале татарского языка). АДД. - Казань.: 1972
5. Xolmatov, S. (2016). "Lingvokulturologiya: nazariy asoslar va amaliy tadqiqotlar". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
6. Tursunov, A. (2018). "O'zbek frazeologizmlarining madaniy konteksti". Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
7. Murodov, D. (2019). "Frazeologizm va ularning tilshunoslikdagi o'rni". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
8. Isroilov, I. (2020). "O'zbek tilidagi frazeologik birliklar va ularning lingvokulturologik tadqiqi". Tashkent: Fan va texnologiya.
9. Karimov, R. (2021). "Frazeologizm va madaniyat: o'zaro aloqalar". Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
10. Sultonov, E. (2022). "O'zbek tilidagi frazeologizmlar: tarix va zamon". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.